

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 6 • 1962

Himmeriges nøgler og næstved byvåben
Af Sven Tito Achen

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Himmeriges Nøgler og Næstved Byvåben

Af *Sven Tito Achen*

SÅ SIGER jeg også dig, at du er Petrus, og på denne klippe vil jeg bygge min menighed, og dødsrigets porte skulle ikke få overhånd over den. Og jeg vil give dig Himmeriges Riges nøgler, og hvad du binder på Jorden, det skal være bundet i Himlene, og hvad du løser på Jorden, det skal være løst i Himlene».

Således talte ifølge Matthæus Evangeliets 16. kapitel, 18-19. vers, Jesus til apostlen Peter. Fra Peter fik de følgende biskopper af Rom deres myndighed og *deres* magt »til at binde og løse«, og det citerede skriftsted er derfor et af de allervigtigste for den Katolske Kirke.

De pavelige nøgler

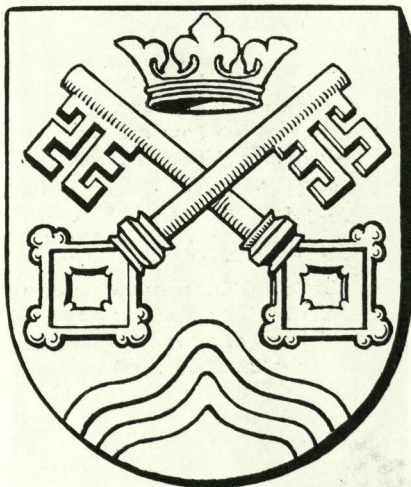
Når et så centralt bibelord indeholder et så konkret billede, er det ikke mærkeligt, at »Nøglen til Himmerige« (én eller somme tider to) blev Sankt Peters attribut. I den kirkelige kunst afbildedes Sankt Peter så at sige aldrig uden sin store nøgle; det var simpelt hen nøglen man kunne kende ham på (figur 2). De ældste bevarede eksempler på fremstillinger af Peter med nøglen er fra 400-tallet.

Men nøglen var ikke blot den døde apostels. De tilhørte også hans til enhver tid levende efterfølger på »Sankt Peters stol«, som havde overtaget hans magt til at lukke ind eller lukke ude, altså paverne.

Som *paveligt* mærke brugtes næsten altid *to* nøgler, og fra slutningen af 1200-tallet afbildedes disse to nøgler i reglen med den ene lagt over den anden i et skråt kors. Den berømte skotsk-schweiziske heraldiker *D. L.*

Galbreath har med stor lærdom og klarhed skrevet herom i »Papal Heraldry«, Cambridge 1930 (som jeg i vidt omfang bygger på); ifølge ham er det ældste bevarede eksempel på korslagte pavelige nøgler fra 1267 og findes i det tidligere pavelige, nu biskoppelige palæ i Viterbo, nord for Rom. Anbragt i et *skjold*, altså som egentligt våben, er de ældste kendte eksempler fra begyndelsen af 1300-tallet (figur 3).

Efter at have været først Sankt Peters, siden pavernes mærke udviklede de to, oftest korslagte nøgler sig i løbet af 1300- og 1400-tallet til at blive *pavestolens, den Katolske Kirkes, og de kirkelige besiddelses* våben; i reglen afbildedes nøglerne sammen med

1. Næstveds våben i dag: i blåt felt to krydsede guld nøgler med kammene opad og udad mellem foroven en guld krone og forneden to sølv bølgelinjer. Tegning af Friedrich Britze.

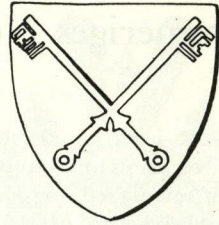
den pavelige krone. Til forskel herfra bestod (og består) de enkelte pavers våben af deres slægtsvåben, eller nydannede personlige våben, plus nøgler og krone (se figur 4 og 7).

Nøgler i forskellige kombinationer og positioner (men oftest korslagte) sidder i dag i våbenerne for et uoverskueligt antal tidligere og nuværende pavelige besiddelser, og kirkelige (ikke nødvendigvis katolske) embeder, institutioner m. m. I Danmark sidder der – foruden i Næstved byvåben – f. eks. en eller to nøgler i våbenerne for Børglum Stift, Viborg Stift, Slesvig Stift og Roskilde Stift (i dette sidste tilfælde repræsenterer de dog vistnok helgenpaven Lucius I., som døde 254).

Nøglerne var oprindeligt oftest af sølv, senere af guld. Iblandt en af hver, hvilket er den Katolske Kirkes officielle tingering i dag. I den senere middelalder var der en tendens til at

2. Peder Bodilsen overrækker sin kirkebygning til Sankt Peter, kendetegnet ved sin store nøgle. Miniatur i *Calendarium Nestvedense* fra o. 1260.

3. Et af de ældste kendte eksempler på to krydsede pavelige nøgler i skjold, »muligvis ældre end 1320–25«. Fra Palazzo Gherardis facade, Pistoia. Efter Galbreath.

nøglerne stod i et rødt skjold, når de repræsenterede pavedømmet, i blå når de repræsenterede Sankt Peter, men dette har aldrig været en regel, og der er talrige afvigelser.

Næstved St. Peders Kloster

I 1135 skænkede den sjællandske stormand Peder Bodilsen og hans brødre en kirke i Næstved til oprettelse af et benediktinerkloster, »Næstved Kloster«. Kirken var indviet til Sankt Peter (som sikkert var Peder Bodilsens egen skytshelgen, se figur 2), og klosteret kaldtes senere »Næstved Sankt Peders Kloster«. Senere igen, efter at være flyttet ud i skovene nord for byen, blev det kaldt »Skovkloster«. I 1560 overdrog kong Frederik 2. det ved Reformationen beslaglagte kloster til Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som dér grundlagde den skole der kaldes Herlufsholm.

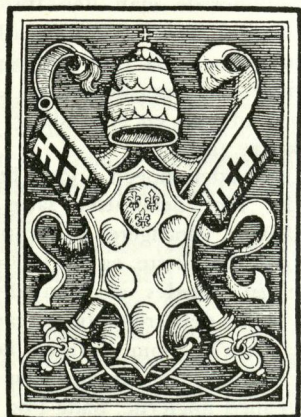
Fra dette kloster er der bevaret tre, ret sene sigiller: et ældre konventssegl og et abbedsegl, begge kendt fra 1378 og i brug til 1532, og begge bl. a. visende Peter med nøglen; samt et yngre konventssegl (anvendt 1541–57) også med Peter + nøgle som central figur. Se herom H. J. Helms' omfangsrige og grundige, men letlæste

værk »Næstved St. Peders Kloster«, 1940, side 255.

På klokken »Katerina« i Herlufsholm Kirke findes imidlertid på tre steder gengivelse af et tidligere, nu forsvundet segl, som ikke kendes andre steder fra (figur 5). Dette segl viser ingen Sankt Peter, men derimod to korslagte nøgler. Det er uden al tvivl dette abbedsegl, som er oprindelsen til Næstved byvåben.

Ifølge Helms (side 265) dateres klokken »løseligt til efter klosterbranden 1261, måske 1280–90. Det er derfor muligt, at (abbed) »Niels III« er identisk med (abbed) Niels Pink, død 1265«. Hvis dette holder stik, er abbedseglet på klokken i Herlufsholm Kirke af overordentlig stor heraldisk interesse. Det er nemlig i så fald det ældste bevarede eksempel i Verden på brug af de to korslagte nøgler som Sankt Peters eller Pavestolens mærke! Det

Bulla contra Erro res Martini Lutheri et sequarum.

4. Pave Leo 10.s personlige våben (han var en Medici) med nøgler og tiara. Fra »Bandbulle mod Martin Luthers og hans Meningsfællers Vildfarelser« 1520.

5. Aftryk af abbedens segl på klokke i Skovklosters kirke, nuværende Herlufsholm Kirke. Indskriften lyder: »Abbed Niels 3.s segl/Sigillum Abbatis Nicolai III«. Efter Helms.

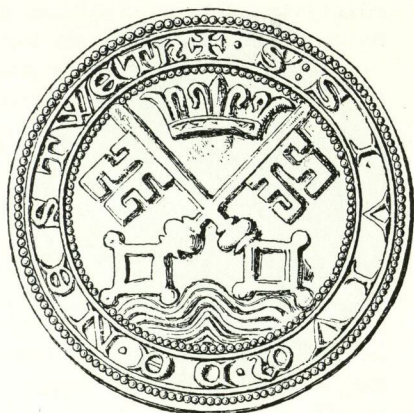
ældste eksempel som kendes af Galbreath, uhyre kyndig selv og med hele Vatikanets viden til sin rådighed, var som nævnt fra 1267*).

Næstved byvåben

De to nøgler anvendt som byens våben kendes tidligst i et seglaftryk fra 2. juli 1421 (se figur 6). Det tilsvarende signet kan jo imidlertid godt være ældre; det anvendtes indtil midten af 1500-tallet. En af de sidste gange det var i brug, var ironisk nok på et dokument, af 30. oktober 1536, om bispernes afsættelse.

At de to korslagte nøgler fra klostrets 1200-tals abbedsegl, senest fra 1421 genfindes i Næstved-borgernes segl, var en helt naturlig udvikling. Byen ejedes af klostret, og lige til Reformationen blev alle byens øvrigheds-

*) I »Danmarks Kirker« VI Præstø Amt I, 1933, side 72, nævnes Næstved byvåben som værende »fra o. 1200«. Hvad dette udsagn bygger på, ved jeg ikke.

6. »Næstved Borgeres Segl / S. Sivium de Nestweth«, kendt fra 1421. Efter Trap.

personer indsat og afsat af klostrets abbed. Stadens øvrighed repræsenterede abbeden og har derfor anvendt dennes segl.

Kronen

Den vigtigste forskel mellem seglet fra 1200-tallet og det fra 1421 er den *krone* som sidder foroven mellem nøglerne. Hvor kommer den fra?

Inger Schjørring mener (Søndags BT 20/2 1959), at abbeden i Næstved Sankt Peders Kloster »faktisk var det man i katolske lande kalder for en fyrsteabbed, idet han – hvad der var ganske enestående her i landet –

7. Eksempler på tidlige, flade og enkelte, pavelige kroner. Våbener for Innocens 6. (1352–62) og Clemens 6. (1342–52). Efter Galbreath.

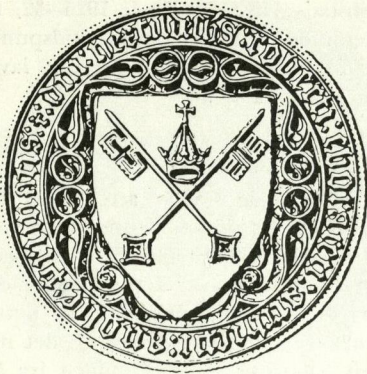
herskede over klostergodset og dets beboere med de beføjelser, der ellers tilkom en konge. Kronen i Næstved byvåben hentyder formentlig til abbedens fyrstelige stilling«.

En krone kendes ganske rigtigt i udlandet som attribut for abbeder med verdslig jurisdiktion, men Helms mener ikke (side 252), at Næstved Klosters abbed har indtaget en særstilling blandt danske abbeder, i hvert fald ikke i retning af at være mere end de. Han var ganske vist »en overmåde rig og mægtig herre... Han udøvede retspleje, rådede over liv og død, udslyngede bandstråler...«, men »så højt som til kongens råd når han dog aldrig, medens vi derimod ser abbeder... af Sorø, Antvorskov, Ringsted, Børglum og Dalum som medlemmer af Rigsrådet«.

Efter min mening har kronen en anden oprindelse: Fra 700-tallet kendes en særlig pavelig hovedbeklædning, en høj, spids hue, som paverne bar i deres egenskab af verdslige suveræner. Måske for at understrege denne hovedbeklædnings ikke-sakrale karakter kombinerede man den fra 1100-tallet med en krone. Samtidig afbildedes pulden ofte så flad og uanselig, at denne pavelige kronehue kunne tage sig ud som en almindelig, åben fyrstekrone (figur 7).

Vistnok uden nogen anden hensigt end det rent dekorative satte man efterhånden yderligere en krone til, oven over den første, og fra 1300-tallet endnu én, således at man dermed havde skabt den tredobbelte pavelige krone, tiara'en, som nutiden kender (figur 4). Fra 1353 kendes den kombineret med nøglerne, både i og uden skjold.

For mig at se, er der næppe tvivl om, at kronen i Næstved byvåben er den pavelige krone, som den formo-

8. Næstved Kloster havde Sankt Peter til skytshelgen. Det samme havde bispedømmet York i England. Herover ses dette stifts våben (seglet er fra 1390'erne) med nøgler og enkelt pavekrone. Efter Galbreath.

dentlig har været gengivet i et nu forsvundet klostersegl. Se også figur 9.

De to *bølgelinjer* under nøglerne i byens segl af 1421 og senere udførelser er måske blot ornamentale, ganske skal de anskueliggøre *Susåen*, der muliggør sejlads på Næstved både sydfra og nordfra.

Skelstenen

I stengærdet i Nyhave på Herlufsholm, neden for biblioteksbygningen, sidder en gammel skelsten (figur 10), som illustrerer heraldikkens magt og varighed.

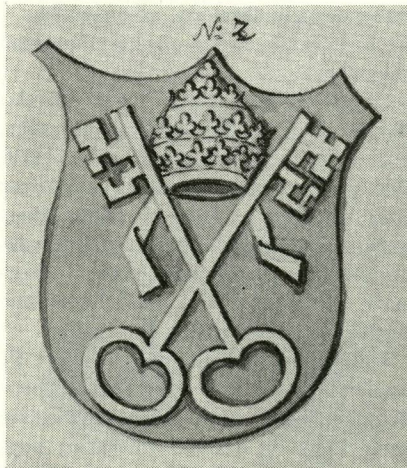
Helms fortæller (side 505–06) om en skelstrid mellem indbyggerne i Ladby og Holløse (hvor Skovkloster begge steder ejede jord), afgjort på Flakkebjerg Herredsting 26. august 1499. Efter kendelse blev der hugget mærke i træ og rejst en sten. Stenen i gærdet i Nyhave kan imidlertid ikke være fra 1499. Den må være en langt senere afløser eller afløseres afløser, men *nøglen* sidder der endnu, trofast

kopieret fra klostrets første skelsten, også efter at klostret forlængst var nedlagt.

Kronen alene

Der kendes adskillige eksempler på, at danske købstæder har ændret deres gamle våben, og det er derfor ikke enestående, at Næstved i førstningen af 1500-tallet lod sig skære et nyt signet med et nyt, eller i alle fald meget stærkt forenklet våben, nemlig *en krone alene*. Det mærkelige var, at det gamle signet, med nøglerne og kronen, stadig eksisterede og, i hvert fald en tid, blev brugt jævnsides med det nye.

Det er fristende at se nøglernes forsvinden af det nye signet som et udslag af Reformationen: de er blevet opfattet som ærke-papistiske symboler, hvorimod kronen er gået ram forbi, fordi den ikke er blevet opfattet som specielt pavelig; på denne tid afbildedes pavekronen altid tredobbelt. En

9. Tegning af Søren Abildgård fra 1756 efter nu forsvundet korstol i Herlufsholm Kirke. Den viser klostrets abbedvåben med tredobbelt pavekrone. Nationalmuseet.

10. Skelsten på Herlufsholm, »Skuel mellem Ladby Ore ok Holøse Fong«. Den første sten blev sat 1499, den nuværende er langt senere, men nøglen sidder der endnu! Efter Helms.

sådan forfølgelse af katolske manifestationer har man et eksempel på i klokken »Gertrud« i Herlufsholm Kirke. På denne klokke er ordene »Help Maria, Sancta Anna« meget utydelige og ifølge Helms (side 618) »sikkert ødelagt med forsæt, da klostret i 1560 blev Herluf Trolles ejendom; det gik ikke an, at en klokke i en lutheransk kirke anråbte katolske helgener«.

Denne teori stemmer imidlertid ikke rigtigt med, at det nye bysegl, uden nøgler, i hvert fald kendes fra 1519. Det var først på rigsdagen i Worms 1521, at Martin Luther valgte åben kamp mod Romerkirken, og Reformationen blev ikke gennemført i Danmark før 1536. Men naturligvis har der været anti-papisme før Luther.

Uanset hvad grunden har været til nøglernes udelukkelse af våbenet, blev det gamle segl i alle fald brugt sidste gang 1556, og dermed forsvandt nøglerne af Næstved byvåben i ca. 350 år.

I 1622 blev der skåret et nyt signet også med en krone alene (figur 11). Krone-våbenet brugtes ifølge Rasmus Nielsens udmærkede værk »Næstved

Købstads Historie« 1-4, 1925-32, til »henimod 1700«. På dette tidspunkt havde Næstved endnu engang lavet om på sit våben.

Tre kroner

I 1692 havde staden atter ladet sig skære et nyt signet, denne gang med et skjold med *tre kroner* i (se figur 12). Omskriften var kopieret efter det foregående sigil, så slavisk, at dettes »1622« var blevet overført til det nye sigil. Dette er imidlertid først fra århundredets slutning, og derfor heller ikke medtaget i Grandjeans »Danske Købstæders Segl«, 1937, som kun går til 1660. Farverne kendes: guld kroner i blåt felt.

Hvorfor man ændrede den ene krone til tre, kan jeg ikke tilbyde nogen forklaring på. Ændringen er så meget mærkeligere, som Næstved kun godt 30 år tidligere var blevet grundigt plyndret og mishandlet af svenske tropper under krigen i Sydsjælland, hvorunder befolkningen ofte må have set de svenske tre kroner på

11. Næstved bysegl, »Sigillum Civitatis Nestvediensis«, 1622, uden nøgler. Et tidligere segl med en krone alene var fremstillet senest 1519, men er mindre godt til at reproducere. En krone alene var Næstveds våben fra første halvdel af 1500-tallet til slutningen af 1600-tallet.

Efter Grandjean.

12. Næstved bysegl, »*Sigillum Civitatis Nestvediensis*«, fra o. 1692, uanset at indskriften stadig siger »1622«. Dette våben brugtes indtil o. år 1900.

fjendens faner, materiel, rekvisitioner m. m.

Trekroner-våbenet brugtes i ca. 200 år. Omkring 1900 begyndte byrådet atter at bruge byens ældste våben; det blev indregistreret i marts 1938. Trekroner-våbenet kan dog stadig ses flere steder i byen.

Andre nøgler

Det er et almindeligt mistag at tro, at fordi en figur i heraldikken kan betyde eller repræsentere et eller andet, så betyder eller repræsenterer den *altid* denne ting. I dette tilfælde: at

en nøgle eller et par nøgler *altid* står for Sankt Peter eller paven. Men sådan er det langt fra.

En nøgle kan naturligvis nok symbolisere noget aflåset eller aflukket, og især den frihed og uafhængighed som følger af at kunne låse sin dør. Fristæder har ofte en nøgle i deres våben; det gælder f. eks. Genève, Bremen, Leiden. I Danmark står nøglen i Skjerns våben for denne bys værdighed som købstad.

Ifølge et middelalderligt bryllupsritual var kvinden ret bortgift »manden til hæder og til at dele hans seng, til lås og nøgler, og til lovlig andel i al hans ejendom«. En nøgle kan kendetegne den som faktisk eller i overført betydning har nøglen til f. eks. en pengekasse eller andet aflukke, hvortil ikke enhver har adgang: en portner, en portier, en vægter, en kasserer, en kammerherre. Geheimekabineetssekretær Struensee havde to nøgler i sit grevelige våben af 30. september 1771.

En nøgle kan kendetegne den som udgør »nøglen til« noget, som sidder i en »nøglestilling«. Fæstningsbyerne Schlüsselburg og Gibraltar har hver en nøgle i deres våben.

Og endelig kan en nøgle naturligvis repræsentere den som fremstiller den: en låsesmed, en kleinsmed, i moderne tid: den fin-mekaniske industri.

Fund. anno 1901

13. Eksempler på andre krydsede nøgler end pavens, nemlig nattevagtens, portierens, låsesmedens. Til venstre: firmamærke for De Forenede Vagtselskaber, København. De to mærker i midten: den europæiske portier-sammenslutning, ligefrem kaldet »De gyldne Nøgler«. Til højre: mærke for Dansk Låsesmedeforening.

Sidste!

Medens denne artikel forelå i korrektur, meddelte lederen af Næstved Museum, lektor *F. Michelsen*, mig, at der i *Historisches Archiv der Stadt Köln* var fundet eksemplarer af et Næstvedsigil fra 1280, siddende på et brev fra foged, rådmænd og menighed i Næstved til foged og rådmænd i Köln (se figur 14). Opdagelsen var gjort af Archivrat, Dr. *Hugo Stehkämper* i Köln, som havde skrevet en artikel herom. Denne artikel vil blive publiceret snarest i »Årbog for Historisk Samfund for Præstø Amt«.

Dette fund viser for det første, at *staden* Næstved allerede 1280 førte de krydsede nøgler som sit våben. Hidtil havde man kun kendt nøglerne i *abbødseglet* fra 1200-tallet og *stadsseglet* fra 1421.

Ved en omhyggelig sammenligning af seglet figur 14 og seglet figur 6 (dvs. dets forbillede i Grandjeans købstadssegel), bliver man overtydet om, at de to seglaftryk er foretaget med *samme stamp*. Overarkivar, dr. *Henry Bruun* på Rigsarkivet (til hvem Dr. Stehkämper havde henvendt sig) og jeg selv er kommet til denne konklusion uafhængigt af hverandre. Dermed er ikke blot Næstveds *våben*, men selve *sigilstampen* gjort 141 år ældre.

Mellem 1280 og 1421 er der imidlertid foretaget en meget væsentlig ændring i stampen, idet man har ladet indgravere *en krone* mellem nøglerne.

Denne krone kan opfattes som den *pavelige krone* (sådan som udviklet p. 264), og må i så fald utvivlsomt være indsat i byens segl med et nu forsvundet abbedsegel som forbillede; jævnfør figur 9.

Men kronen kan også tænkes at have en helt anden årsag. Igennem 1400-tallet søgte de danske konger at

14. Segl på brev af 7. august 1280 fra Næstveds bystyre til foged og rådmænd i Köln. Omskrift: »S. Sivium de Nestweth«. Jævnfør med figur 6. — *Historisches Archiv der Stadt Köln*.

ophjælpe købstæderne og optræde som deres beskyttere; en af de ivrigste her til var Erik af Pommern (1396-1439). Samtidig søgte både købstæder og konger at begrænse klostrenes magt. Specielt vides det, at Næstved by ofte har været i opposition til klostret. Det kan tænkes, at kronen er blevet indsat i den gamle stamp som en demonstration heraf.

Hvis dette er rigtigt, kan det måske forklare, at borgerne senest 1519 helt udelod nøglerne af våbenet, men beholdt kronen. Netop i de sidste år af 1400-tallet var der flere gange spektakler mellem byens borgere og abbeden.

Tilbage står at takke Dr. Stehkämper, lektor Michelsen og dr. Bruun for deres store venlighed, dels ved at gøre mig opmærksom på fundet, dels ved at tillade at det blev omtalt og gengivet i *Heraldisk Tidsskrift* før offentliggørelsen af Dr. Stehkämpers egen artikel.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.